

rođenja. Također, naveden je lokalitet, način i datum stradanja. Kod nekih kontingenata stradalih osoba navedena su i druga obilježja, primjerice, zanimanje ili bračni status.

Navedeni popis, a time i knjiga u cjelini, otkriva svu tragičnost i besmisao rata u kojemu se vidi da su u Istri u najvećem broju kontingenti mladog stanovništva bili ratne žrtve. Također, popis pokazuje da su žrtve bile na svakoj od suprotstavljenih strana. Na kraju, posve je ispravno složiti se sa zaključkom samog autora „kako svi stradalnici i žrtve, bez obzira na to kojoj suprotstavljenoj strani pripadali, imaju pravo na sjećanje.“

Božena Vranješ-Šoljan

Pogled u mikrokozmos navijača „Građanskog“

Ivica Šute, Kibici „Purgera“. Fenomen „Građanski“ i njegovi kibici: između masovne zabave, strasti i svjetonazora u međuratnome Zagrebu, Zagreb: FF press, 2023, 397 str.

Kada se ljude pita što je nogomet, neki će sigurno odgovoriti da se radi o „najvažnijoj sporednoj stvari na svijetu“. Je li to baš tako ili ne, na svakome je da zasebno procijeni, no sigurno je da se radi o sportu koji je u svakoj državi ostavio određen trag te ga još uvijek ostavlja. U povijesnoj znanosti teme iz povijesti sporta populariziraju se u Hrvatskoj te često zalaze u sferu interdisciplinarnosti zbog svoje kompleksnosti kada je u pitanju poveznica između nogometa i društva. Tome svjedoče djela kao što su, primjerice, *Nogomet i politika u Jugoslaviji* autora Richarda Millsa ili, recimo, *Dinamo – to smo mi!* autora Gorana Pavela Šanteka. Ipak, do sada je nedostajalo, prvenstveno, historiografsko djelo koje bi nam detaljno prikazalo složenost navijačke, tj. kibičke kulture u nekom razdoblju. Upravo je zato povjesničar Ivica Šute svojom knjigom *Kibici „Purgera“* hrvatskoj historiografiji donio nešto novo jer prvi put imamo priliku pročitati više o kibicima zagrebačkog nogometnog kluba „Građanskog“ te istovremeno jasno sagledati sliku jednog drugačijeg, međuratnog i kibičkog Zagreba, koji je do sada, nažalost, bio na marginama.

Knjiga *Kibici „Purgera“* sastoji se od: uvoda, sedam poglavlja u kojima se osim teksta nalaze i prilozi koji prate tekst, popisa izvora i literature te zahvale. Slikovni su prilozi fotografije ili crteži sa stadiona na kojima su prikazani kibici ili nogometaši, ali i karikature koje se tiču određene nogometne teme. Takvi prikazi bili su često u medijima međuratnog razdoblja. Kao prilozi, u knjizi se mogu pronaći i određene navijačke rime i pjesme.

U prvom poglavlju knjige, *Dobro došli među zagrebačke kibice* (16-61), Ivica Šute se većim dijelom fokusira na približavanje teme čitatelju spominjući nekoliko djela koja obrađuju navijačke i nogometne teme, a posebno mjesto kao svjedoku ondašnjih međuratnih dana koji je za sobom ostavio određene pisane izvore daje nogometašu i sportskom novinaru Emilu Perški koji je bio ljubitelj kibica „Građanskog“ i pratio ih kako bi se s njima družio te o njima pisao. Također, ovdje je istaknuto kolika je zapravo bila popularnost nogometa u gradu te da je modernizacija Zagreba pratila i nogomet, za što je

posebno istaknuta utakmica reprezentacija Zagreba i Madrida iz 1931. kao prva utakmica odigrana pod svjetlima reflektora u Hrvatskoj. U ovom se poglavlju mogu vidjeti karikature i fotografije koje nam svjedoče o vrlo velikoj popularnosti nogometa u međuratnom Zagrebu, bez obzira na dob ondašnjih stanovnika. Drugo poglavlje, *Fanatični „Istočnjaci“* (62-113), donosi nam više informacija o najžešćim kibicima „Građanskog“ koji su se smjestili na istočnu tribinu stadiona. Objašnjeno je i kako je „Građanski“ dobio stadion između Koturaške i Kupske ceste 1924, čijem je otvorenju nazočio i Stjepan Radić. Budući da se radi o poglavlju koje se tiče svojevrsnog definiranja navijača „Građanskog“, Šute zbog važnosti termina koji se pojavljuju i u kasnijim poglavljima iznosi razliku između termina *kibic* te *druker* kako bi čitatelju bilo lakše pratiti daljnji tekst. Ukratko, *drukeri* bi, prema autoru, bili ono što bismo u današnjem jeziku mogli opisati kao nogometne *ultrase*, a kibici bi bili nešto suzdržaniji i vjerni navijači. Važno je i da Šute kibice stavlja u širi politički kontekst s obzirom na to da su neki navijači bili pripadnici HANAO-a ili vjerni H(R)SS-u. Dakle, Šute naglašava da su, osim zagrebačkog, navijači „Građanskog“ njegovali i hrvatski identitet, zbog kojega su neki u sukobima i izgubili život ili bili teže ranjeni, npr. poslije atentata na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini 1928. Sljedeća tri poglavlja uglavnom obrađuju ponašanje kibica na utakmicama te određena rivalstva.

Poglavlje *Zagrebačka kibička rivalstva* (114-127) ukratko na temelju nekoliko primjera donosi priču o podijeljenosti Zagreba, ovisno o klubu za koji se navija. Tako su navijači pojedinih klubova imali „svoje“ medije koje su čitali, ali i gostionice u koje su odlazili. Spomenuta rivalstva bila su između navijača „Građanskog“, „HAŠK-a“ i „Concordije“. Šute u četvrtom poglavlju, *Kratka povijest zagrebačkog kibičkog nasilja* (128-237), piše o različitim primjerima navijačkih sukoba koji su se događali među kibicima „Građanskog“ i drugih klubova, među kibicima „Građanskog“ i suca na utakmici ili među kibicima „Građanskog“ i igrača na utakmici, pri čemu su se često koristili kišobrani i kamenje. Šute, dakle, spominje primjere kada su kibici bili nasilni te izdvojeno obrađuje sukob između kibica „Građanskog“ i igrača „Juventusa“ zbog grube igre igrača talijanske momčadi na utakmici iz 1926. koja nikada nije odigrana do kraja. Izdvojeni su i primjeri sukoba kibica „Građanskog“ prilikom susreta sa srpskim momčadima, npr. na utakmici „Građanskog“ i beogradske „Jugoslavije“, te na utakmicama sa splitskim „Hajdukom“, gdje se radilo o rivalstvu hrvatskoga „sjevera“ i „juga“. Autor u poglavlju prilično detaljno daje uvid u povijest kibičkih sukoba u kojima su, osim zbivanja na nogometnom terenu, ponekad na nasilje utjecale i ideološke razlike između navijača. Peto poglavlje, *Kibici cugom na gostovanju* (238-259), obrađuje putovanja kibica na gostujuće utakmice, pri čemu se opisuje organizacija i tijek putovanja te atmosfera koja je vladala među navijačima pri gostovanjima u drugim mjestima, a poglavlje je važno za hrvatsku historiografiju jer pokriva dvije teme – temu iz povijesti međuratnog navijačkog života te iz povijesti kulture putovanja u međuratnom razdoblju koja obuhvaća percepciju nekog mjesta od strane posjetitelja.

U poglavlju *Taj čudnesni kibički svijet* (260-339) Šute se još detaljnije fokusira na kibički mikrokozmos. Pri tome poseban prostor daje istaknutijim kibicima kao što je npr. Vjekoslav Lojzek Urek te piše o njihovoj ulozi. Prikazuje neodvojivost kibica od kluba, kao i kluba od kibica, što je, recimo, vidljivo u činjenici da je „Građanski“ svojem navijaču Zvonku Filipiću podignuo spomenik. Osim toga, u poglavlju se definira i razlika između navijača na stadionu „Građanskog“. Radi se o tome da su „vatreniji“ kibici bili na istočnoj tribini, a oni „mirniji“ na zapadnoj, ali su oni bez karata znali pratiti utakmice i s krovova obližnjih zgrada. Također, opisana su i druženja koja su se događala u gostionicama poslije

utakmica. Autor kao važan dan izdvaja „Purgerski dan“ koji je bio namijenjen zabavi kibica pa su se ondje, primjerice, igrale utakmice između momčadi debljih i mršavijih ljudi. Među kibicima bilo je i poznatijih osoba – o čijoj povezanosti s „Građanskim“ piše autor – kao što su sportaš i umjetnik Slavko Barta, hrvac Petar Kopp, boksač Battling Siki, operna pjevačica Erika Druzović itd. U sljedećem poglavlju, *Vrijeme stagnacije i povratak slavne „Istočne garde“* (340-387), obrađen je period 1930-ih, kada dolazi do pada posjećenosti nogometnih utakmica zbog lošijih rezultata te gospodarske i političke krize. U drugoj polovini 1930-ih ipak dolazi do promjene. Šute opisuje stanje na stadionu prilikom utakmice „Građanskog“ i „Liverpoola“ 1936, koja je postavila pozitivan rekord u posjećenosti navijača. „Građanski“ je osvojio državno prvenstvo 1923, 1926, 1928. i 1937, a 1940. bio je dvostruki prvak jer je osvojio trofej tada izdvojenog hrvatsko-slovenskog prvenstva te jugoslavenskog.

Knjiga *Kibici „Purgera“* jedinstveno je historiografsko djelo o temi koja je do sada bila (nepravедно) marginalizirana. Ivica Šute u njoj na temelju izvora koji su uglavnom novinski donosi kvalitetan pregled navijačke kulture u međuratnom Zagrebu na temelju različitih primjera. U uvodu se čitatelju daje do znanja da su nepostojanje klupskog arhiva i nedostatak zapisa ono što temu knjige čini ograničenom. Ipak, korištenjem bogatstvom izvora kao što su članci iz novina, fotografije, karikature, pjesme itd., autor je uspio prilično cjelovito dočarati dio zagrebačkog života između dvaju svjetskih ratova. Posebno je važna poveznica između politike, društva te nogometa kao fenomena u društvu zato što nam ona daje uvid u poseban identitet kibica „Građanskog“ koji su njegovali i zagrebački i hrvatski identitet. Objavljivanjem ove knjige hrvatska je povijesna znanost dobila sjajan primjer kako historiografski obraditi jedan navijački mikrokozmos.

Bruno Šagi

Odnos suvremenog društva i nuklearne industrije

Arne Kaijser – Markku Lehtonen – Jan-Henrik Meyer – Mar Rubio-Varas (ur.), Engaging the Atom. The History of Nuclear Energy and Society in Europe from the 1950s to the Present, Morgantown, WV: West Virginia University Press, 2021, 337 str.

Pitanje odnosa suvremenog društva te nuklearne industrije i energetike kompleksno je, s brojnim, lokalno uvjetovanim razlikama. Riječ je o historiografski relevantnom, ali ujedno i svakodnevno aktualnom pitanju jer suočavanje s posljedicama klimatskih promjena podrazumijeva i energetska tranziciju. Naime, zamjena ekološki štetnih fosilnih goriva kao primarnih izvora energije s obnovljivima (vodotokovi, vjetar, Sunčeva energija, biogoriva, geotermalna energija, plima) u elektroprivredi je spor proces. Također, ti izvori nisu ni približno dostatni da zadovolje potrebe za električnom energijom ne samo u razvijenim zemljama Zapada nego i drugdje. Nuklearne elektrane, pak, pouzdano proizvode velike

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

55

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2023.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 55, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Marijan Premović (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*